

Виникнення та історичний розвиток соціологічного знання

1. Теоретичні та соціальні передумови виникнення соціології як самостійної науки.
2. Класичний тип науковості, основні принципи класичної методології.
3. Некласичний тип науковості, основні принципи некласичної методології.

Список використаних джерел:

- Городяненко В.Г., Васильєв В.В., Гілюн О.В., Глазунов С. В., Горбачик А.П. Соціологія: Посібник. - К. : Академія, 2003. - 383с.
- Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології від античності до початку ХХ століття. - К., 2004. - 286с.
- Піча В.М., Черниш Н.Й., Кондратик Л.Й. З історії української соціологічної думки. - Львів, 2006. - 288с.
- Погорілий О.І. Соціологічна думка ХХ століття: Навчальний посібник. - К., 1996. - 294с.
- Ручка А.О., Танчер В.В. Курс історії теоретичної соціології. - К., Наукова думка, 2007. - 223с.
- Социологический энциклопедический словарь / под ред. Г.В. Осипова. - М., ИНФРА-М-НОРМА, 1998. - 488 с.
- Соціологія: короткий енциклопедичний словник (уклад. В.І. Волович та ін.). - К., Український центр духовної культури, 1998. - 377 с.

Виділяють три групи факторів , що сприяли процесу виникнення сучасної соціології.

- 1. Соціально-економічні фактори (передумови), у число яких входять такі, як індустріальна революція, ринок вільної праці, урбанізація (тобто процес підвищення ролі міст у розвитку суспільства), розвиток торгівлі і багато чого іншого з наслідками, що впливають, для способу життя людей, змінами в соціальній структурі, новими суспільними відносинами.
- 2. Соціально-політичні фактори (передумови), серед яких — новий соціальний порядок, панування буржуазних шарів, влада капіталу, державна бюрократія, демократизм і т.ін.
- 3. Інтелектуальні фактори (передумови), такі, як філософські ідеї епохи Просвітництва з її духовними орієнтирами — гуманізмом, раціоналізмом, з домінантами прогресу, свободи особи, наукового знання, ідеями Вольтера, Руссо, Сен-Сімона і багатьох інших

Перший етап охоплює виникнення і становлення соціальних знань про суспільство в Стародавньому світі (міф і епос — як найдавніші форми віддзеркалення дійсності; розвиток емпіричних соціальних досліджень, розвиток історіографії та соціальні й політичні вчення в Стародавній Греції і Стародавньому Римі).

Другий етап охоплює розвиток соціальних знань в епоху середньовіччя (зміна світоглядної системи і форм пізнання. Теософія Августина Блаженного. Соціальні знання та ідеї про суспільство в епоху Відродження. Переписи на Русі. Козацькі реєстри в Україні і т.п. Становлення соціологічних знань: Н. Макіавеллі, Ж.Воден, Т.Гоббс та ін.).

Третій етап: соціальні знання про суспільство і людину XVII— XVIII ст. Концепції природного права і суспільного договору. Соціологічні концепції Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо та ін.

Четвертий етап: соціологічні знання XIX - XX ст. Наука про людину. Соціологія О.Конта. Інтенсивний розвиток емпіричних соціологічних досліджень. Домінування методологічного напрямку в соціології позитивізму. З кінцівських часів починається так звана академічна соціологія як окрема галузь знань про суспільство. Виникають різні школи: натуралізм, еволюціонізм, органіцизм, соціал-дарвінізм та ін. Кінець XIX — початок XX ст. пов'язаний з гострою кризою натуралізму в соціології, поворот інтересів до проблем соціальної дії і взаємодії, розробка методів „розуміючої” соціології та концепції соціології особистості (М. Вебер, Е. Дюркгейм та ін.).

П'ятий: наукові парадигми, що виникають у середині XX ст. - до наших часів. (феноменологічний напрямок у сучасній соціології, що також розглядає соціальну реальність як продукт інтерпретуючої діяльності людей, ототожнює суспільство з уявленнями про нього і зосереджує свою увагу на виявленні універсальних структур розуміння й інтерпретації людьми соціальних явищ і процесів, що виявляються при соціальній – А.Шюц); етнометодологія (Г. Гарфінкель); концепції комунікативної дії" Ю. Хабермаса, "структуралістського конструктивізму" П. Бурдьє, "структурації" Е. Гідденса, "неофункціоналізму" Дж. Александера та ін.

Огюст Конт

Конт висунув ідею соціології як науки про закони функціонування та розвитку суспільства в цілому, окремих суспільних явищ. Він зазначав, що у своїй галузі соціологія повинна вирішувати такі ж завдання, які в інших галузях знань вирішують фізика, хімія, біологія, на відміну від конкретних наук (мінералогія, ботаніка, зоологія), завданням яких є опис конкретних явищ, а не встановлення їхніх законів. **Конт писав:**

«Розумна політика не може ставити собі за мету змусити розвиватися людство, яке рухається завдяки власним імпульсам відповідно до закону, так само незмінного, як і закон гравітації, хоча і більш гнучкого. Але вона ставить собі за мету полегшити розвиток людства, навчаючи його».

Соціологія, на думку Конта, є наукою про суспільні явища взагалі, її закони однаково актуальні для всіх часів і всіх народів.

Герберт Спенсер

Герберт Спенсер – продовжувач справи Конта. Центральним поняттям висуває поняття еволюції. **Еволюція** – інтеграція матерії, переводить матерію з невизначеної незв’язаної однорідності у визначену зв’язану. Проходить скрізь однаково, але має **три етапи**: 1)неорганічний; 2)органічний; 3) надорганічний. **Два типи еволюції** – проста і складна. **Проста** – кількісна інтеграція елементів, а **за складної** відбуваються певні перетворення. Порівнює суспільство з організмом. Одна з основних робіт його називається “Суспільство є організмом”. **Аналогії та відмінності**: 1)Як і біологічний організм, суспільство росте, збільшується в об’ємі, з маленьких держав виростають великі імперії; 2)По мірі росту суспільства його структура ускладнюється, так само й структура організму; 3)по мірі росту суспільства відбувається диференціація його структур та функцій. **Відмінності між Контом та Спенсером** у розумінні соціології та питання: що було перше – індивід чи соціум? У Конта першим був соціум, а вторинним – індивід, у Спенсера ж навпаки, з індивідів утворюється ціле.

Розвиваючись у річищі позитивізму, **соціологічна концепція марксизму** (К.Маркса і Ф.Енгельса), однак, не збігається повністю з його положеннями. Відмінності між позитивістською парадигмою і соціологією марксизму полягають у тому, що:

- соціологічна концепція марксизму розглядає суспільство не як продовження й вищий продукт природи, а як об'єктивну реальність особливого ґатунку, яка саморозвивається; причини розвитку суспільства слід шукати в ньому самому, а не поза його межами;
- на основі позитивістських соціологічних концепцій будуються численні спроби вдосконалення існуючого капіталістичного ладу через реформи і соціальну політику держави. Позитивістська соціальна політика визнає лише еволюційний тип суспільного розвитку і заперечує необхідність соціальних революцій, вважаючи, що будь-яке суспільство можна реформувати, а соціальні конфлікти розв'язати мирним шляхом, у чому велика роль і належить саме соціології. Марксизм вважає капіталістичне суспільство принципово нездатним до подальшого існування, заперечує саму можливість його реформування і вдосконалення, прирікає його на загибель;
- марксистська соціологічна концепція порушує позитивістський принцип об'єктивності наукового знання, відкрито стаючи на захист одного класу — пролетаріату і відверто прагнучи знищення іншого класу — буржуазії. Тому вона є не лише і не так теорією, як ідеологією і політичною практикою, заклик до насильницького повалення буржуазного ладу;

- соціологічний позитивізм прагне будувати свої концепції й теорії на базі дослідних даних. Марксизм у соціології надає виняткової ваги інтерпретації категорій і понять, залишаючи поза розглядом проблему надійності емпіричної бази і зв'язок між емпіричним і теоретичним рівнями дослідження. Далі це призведе до односторонності трактування капіталізму і нехтування його нових ознак: підвищення рівня життя пролетаріату, зростання середнього класу, успішність здійснення реформ і раціонального планування тощо.

Соціологічна концепція марксизму вже з часів її розробки і оформлення викликає появу великої кількості критичної літератури.

Англійський філософ Карл Поппер (1902—1994) у своїй широко відомій праці «Відкрите суспільство і його вороги» вміщує спеціальний розділ «Метод Маркса» К.Маркс був лжепророком, пророцтва якого не збулися; він увів у оману багато людей, які повірили йому; він несе за це моральну відповідальність. Відверте обстоювання інтересів лише одного класу призвело до того, що теоретичні побудови К.Маркса не були посправжньому об'єктивними; він свідомо чи підсвідомо закривав очі на ті явища, які суперечили його ідеологічним і політичним переконанням, а отже, позбавляли його теорію справжньої науковості.

Крім того, метод К.Маркса спирався на ідею детермінізму, тобто причинну зумовленість явищ суспільства за аналогією до причинно-наслідкових зв'язків у природі. Але ж суспільство — це не пряме продовження природи, воно має свою специфіку й автономність. Не можна змішувати наукові передбачення у фізиці чи астрономії з історичними пророцтвами. Тому ретельно описані рецепти руйнування капіталістичного суспільства не супроводжувались у К. Маркса науково обґрунтованими приписами побудови нового, соціалістичного суспільства, він не залишив по собі жодної плідної спроби створення конструктивної економічної політики на майбутнє, що згодом викликало численні невдалі спроби більшовиків після революції побудувати нове суспільство раціональним шляхом; це вдалося їм лише ціною жахливого примусу, репресій та неймовірних людських втрат. Наслідком реалізації марксистського вчення у соціалістичних країнах, пише К.Поппер, була побудова «закритого» типу суспільств з їх тоталітарними режимами, придушенням свободи особистості і прав людини.

Соціологічний психологізм

Його представники наголошують на обмеженості й однобічності позитивістських концепцій, їхньому відриві від антропологічної (тобто пов'язаної з людиною) проблематики, недооцінці в них специфіки суспільства й суспільного пізнання

Концепції соціологічного психологізму в кінці XIX — на початку XX ст. виникають практично одночасно у кількох країнах Західної Європи та США.

Серед них можна виокремити три основні групи теорій:

- соціетальні течії, які об'єднує спроба тлумачення суспільного життя як результату розвитку свідомого начала та розгляд психіки індивіда як продукту суспільства, зокрема психологічний еволюціонізм. Його засновником вважають американського дослідника Лестера Ворда (1841—1913).
- групові течії, представники яких вважають, що соціальні процеси і явища пояснюються через дію психології соціальних груп, зокрема, психологія натовпу французького вченого Гюстава Лебона (1841—1931).
- індивідуалістичні течії, в основі яких лежить переконання, що сфера соціального зумовлена дією індивідуальних психічних чинників і тому повинна досліджуватися через аналіз психіки індивіда, зокрема, інстинктивізм англійського, а згодом американського соціолога й психолога Вільяма Мак-Дугала (1871—1938).

Класична соціологія

На межі XIX—XX ст. дедалі більше соціологів починає усвідомлювати обмеженість натуралістичних та психологічних тлумачень суспільного життя, неспроможність природничо-наукових чи психологічних понять і методів розкрити усю складність людини як істоти соціальної. Виникають і посилюються переконання, що суспільство має свою специфіку, що соціальні структури і відносини не є чимось зовнішнім стосовно людини, — це продукт минулої та сучасної людської діяльності і що їх можна зрозуміти лише у зв'язку з цією діяльністю. Як наслідок — зростає інтерес до проблем соціальної дії та взаємодії, розробки методів розуміючої соціології та концепції соціології особистості

Еміль Дюркгейм

Головна особливість концепції Дюркгейма: соціальне треба пояснювати соціальним. Він сформулював свій основний постулат: "Соціальні факти треба розглядати як речі, вони існують поза людиною та здійснюють на неї примусовий вплив." І лише завдяки цим соціальним фактам можна пояснити вчинки людини. **Структура суспільства** – сукупність соціальних фактів у їх взаємодії та взаємозв'язку. **Саме Дюркгейм вводить поняття "соціологізм"**: 1) Метод обґрунтування самої науки з предметом і поняттями науки; 2) Особливий підхід до соціальної реальності, розуміння та пояснення цієї реальності. **Соціологія у Дюркгейма** – не лише специфічна наука, а ще й Наука Наук. Концепція розподілу праці – та сила, що об'єднує людей у суспільстві. Завдяки розподілу праці реалізується принцип солідарності.

В залежності від якості та рівня тої солідарності він виводить концепцію розвитку суспільства від механічної до органічної солідарності. Та солідарність, що об'єднує людей в суспільстві – органічна, ґрунтована на спеціалізації та розподілі праці. **Механічна солідарність** поглинає індивіда. Проблема нормального та патологічного. **Поняття аномії**: аномія – принцип невідомості у суспільстві старих норм та цінностей, коли нові норми ще не з'явилися або працюють не повністю. **Також вивчав самогубства**. Типи: 1) егоїстичний (людина ізольована від суспільства, яке не цікавиться індивідом); 2) альтруїстичний (коли групові цінності та норми цілком поглинають індивіда); 3) аномічний – коли відбувається криза в суспільстві; 4) фаталістичний – коли відбувається підсилення контролю групи над індивідом.

Макс Вебер

Макс Вебер – фундатор “розуміючої” соціології та теорії соціальної дії. Ввів в соціологію поняття “ідеальний тип”, який розглядає не як тип пізнання, а засіб, що дозволяє розкрити спільні правила якихось дій або вчинків. Ідеальний тип за Вебером дозволяє трактувати історію та соціологію як два напрями наукового інтересу, а не дві різні дисципліни. **Соціологія Вебера** вивчає поведінку людини та вкладає в її дії та вчинки певний сенс. Тому дії людини набувають характер соціальної дії, і в ній присутні 2 моменти: **об*єктивний** – орієнтація на інших, і **суб*єктивний**. **Соціальна дія** – дія, суб*єктивний сенс якої відноситься до поведінки інших людей. **Зрозуміти сенс дії** – зрозуміти діючу людину, хоча в діяльності людина не завжди усвідомлює мету. **Чотири типи діяльності :**

- 1)цільораціональна** дія через очікування певної поведнки, критерієм цієї діяльності є успіх;
- 2)ціннісно-раціональна**, заснована на вірі в цінності самої дії, незалежна від успіху;
- 3)афектна** – заснована на емоційному стані суб*єкта, що діє;
- 4)традиційна** – заснована на звичках.

Лише перші типи є соціальною дією, бо вони стосуються усвідомленого сенсу.

Німецька формальна соціологія (Г.Зіммель та Ф.Тьонніс)

Г.Зіммель вважає, що суспільство складають соціальні відносини і міжособистісні взаємодії людей. При цьому соціальні відносини він розглядає в їхній динамічній природі. Його менше цікавить суспільство як стала соціальна система. Увага Г.Зіммеля скерована на мікропроцеси, насамперед взаємодію людини з людиною. На цій основі утворюються складніші форми усупільнення, або соціації: соціальні процеси, соціальні типи та моделі розвитку.

До соціальних процесів, заснованих на взаємодії особистостей, Г.Зіммель зараховує розподіл праці, утворення політичних партій, суперництво, підкорення. Друга категорія соціальних форм — соціальний тип, тобто людина, яка набуває певних характерних соціальних якостей: аристократ, авантюрист, геній, керівник, підлеглий, відступник, прибічник середньої лінії тощо.

Третя категорія — модель розвитку. Тут Г.Зіммель має на увазі універсальний процес взаємозв'язку розширення соціальних груп із посиленням вияву індивідуальності. Що більшою є група, то менше її члени подібні один на одного. Загальний історичний розвиток іде в напрямку творення дедалі більших за розмірами груп, в яких зростає індивідуальність особи. Це, своєю чергою, підвищує інтелект і збільшує ступінь індивідуальної свободи.

Внесок Ф.Тьонніса у розвиток соціологічної думки в тому, що він:

- здійснює аналіз соціальних явищ як відображення міжособистісних зв'язків;
- наголошує на нерозривності зв'язків особистості із соціальним середовищем;
- розглядає соціальні спільноти в їхньому історичному розвитку та видозмінах.

Розглядаючи в цілому класичний етап у розвитку соціологічної думки, можна назвати такі його характерні особливості:

Е.Дюркгайм відходить від традиційного позитивізму, зберігаючи з його постулатів лише формальні вимоги до побудови соціології за аналогією до природознавства. Змістова ж наповненість каркасу соціологічної науки в Е.Дюркгайма зумовлена визнанням за соціальною реальністю особливого статусу, докорінно відмінного від природних реальностей різного ґатунку. Водночас, визнаючи цей статус, Е. Дюркгайм ще не може остаточно відірватися від трактування соціальної реальності як принципово вищої від індивіда, пануючої над ним і визначальної щодо нього.

М.Вебер робить надзвичайно важливий крок в обґрунтуванні суспільства як продукту соціальних дій людей; саме індивід є суб'єктом соціальної дії, тоді як суспільство і різні форми колективності є лише засобами організації дій окремих індивідів.

Ґ.Зіммель додає нових штрихів до проблеми сутності суспільства, розуміючи його як втілення міжособистісних взаємодій людей. У всіх них соціальні спільноти ще не стають предметом спеціального аналізу, будучи похідними або від розвитку суспільства в цілому, або від діяльності людей зокрема.

Нарешті, Ф.Тьонніс чи не вперше в історії соціології ставить у центр свого дослідження соціальні спільноти в їхньому історичному розвитку, показує їхню величезну роль як для суспільства, так і для окремої людини. Вадою його концепції можна вважати тезу про зменшення ролі спільнот (типу ґемайншафт) у житті сучасного суспільства, положення про їхнє поступове відмирання та занепад.

Практично для всіх представників класичної соціології характерне положення про зростання ступеня раціональності в міру розвитку суспільства.

Характерні риси сучасної соціології

Незважаючи на неоднорідність і суперечливий характер сучасної західної соціології, вдається вирізнити низку її характерних рис.

Спираючись на думки відомого американського соціолога П.Сорокіна, можна узагальнити ці риси таким чином:

- Інтернаціоналізація сучасної соціології, тобто зростання кількості праць із питань соціології в усіх цивілізованих державах та регіонах світу;
- Академізація соціології, тобто перетворення її в академічну науку, яка посідає чільне місце в університетських програмах;
- Експертизація соціології. Означає дедалі ширше залучення соціологів як експертів до діяльності державних, громадських і приватних органів та організацій, до праці в галузі соціальної роботи;
- Фактографізація соціології, або зростання її об'єктивності, точності й індуктивності, вдосконалення кількісних і якісних методів соціологічних досліджень, поліпшення техніки їх проведення;
- Соціологізація інших наук, і соціогуманітарних, і біологічних, медичних, фізичних тощо. Вони дедалі глибше досліджують вплив соціальних чинників на реальність, яка ними вивчається, і соціологічно тлумачать свої специфічні проблеми;
- Диференціація соціології, тобто зростання її спеціалізації, виникнення нових галузей всередині соціологічної науки, які, своєю чергою, поділяються на ще вужчі відгалуження, та ускладнення з огляду на це структури соціологічного вчення.

сучасна західна соціологія

теоретична соціологія

емпірична соціологія

структурні
парадигми

інтерпретативні
парадигми

1. чиказька школа

2. колумбійська школа

3. гарвардська школа

1. структурний
Функціоналізм
2. соціологія
конфлікту

1. символічний
Інтеракціонізм
2. феноменологічна
соціологія

Інтегральна соціологія

Структурні парадигми розглядають організацію, функціонування й розвиток суспільства як єдиного цілого на макрорівні.

Інтерпретативні парадигми акцентують увагу на дослідженні й тлумаченні людської поведінки на мікрорівні.

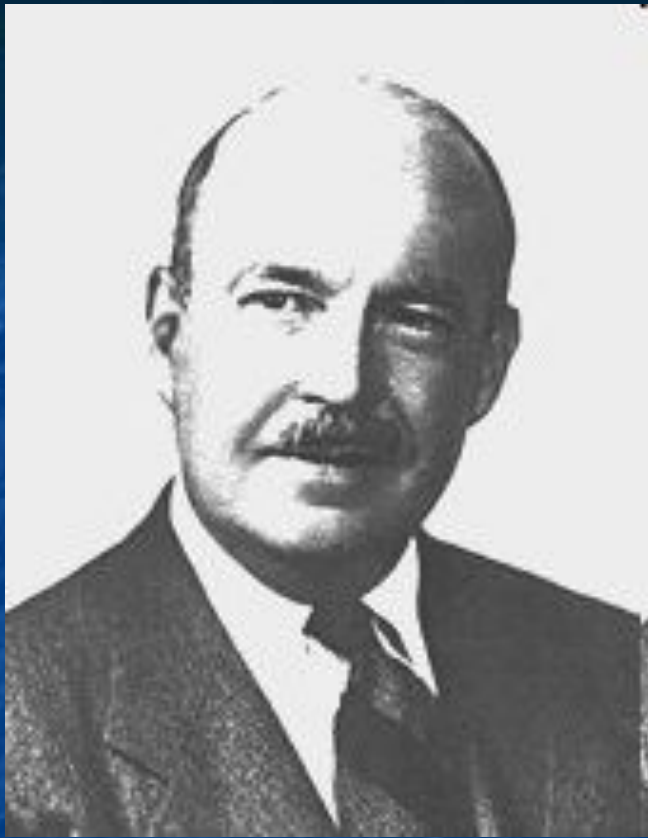
Емпірична соціологія має за мету розв'язання практичних завдань із керування суспільними процесами, розробку засобів соціального контролю та соціальної інженерії тощо на рівні конкретно-соціологічних досліджень

Структурні парадигми теоретичної соціології

До основних макросоціологічних парадигм зараховують структурний функціоналізм Толкотта Парсонса (1902—1979) і Роберта Мертона (1910 - 2003) і конфліктологію. Особливе місце належить також інтегральній соціології П.Сорокіна, яка охоплює всі соціологічні аспекти соціокультурної реальності

У найголовніших вихідних положеннях функціональної теорії стверджується, що:

- соціальні види діяльності є функціональними для всієї соціальної системи (функціональна єдність);
- елементи соціальної системи виконують соціальні функції (функціональна універсальність);
- тому ці елементи необхідні для системи (функціональна примусовість);
- функції поділяються на очевидні і латентні (приховані).

Парсонс (Parsons) Талкотт (1902-1979) - американський соціолог. Засновник школи структурного функціоналізму в соціології - лінія функціонального імперативізму на відміну від лінії функціонального структуралізму Мертона, за визначенням Дж. Тернера. Протягом більш ніж 30 років після Другої світової війни був одним з основних теоретиків соціальної думки принаймні в англomовному світі.

Теорія соціальних систем:

На основі своєї чотирьох-функціональної схеми взаємообміну - універсального методологічного інструменту, призначеного для аналізу будь-яких конкретних товариств і будь-яких живих систем дії взагалі, і концепції модернізації, що характеризує головний вектор історичного розвитку суспільств, Автор простежує становлення системи товариств сучасного типу, географічне переміщення центру всесвітнього процесу модернізації, що почалося в XVI-XVII ст. і продовжується в наш час.

Теорія дії:

Дія утворюється структурами та процесами, за допомогою яких люди формують осмислені наміри та більш-менш успішно їх реалізують у конкретних ситуаціях. Слово "осмислений" припускає, що подання і референція здійснюються на символічному, культурний рівень. Наміри і їх здійснення у своїй сукупності передбачають здатність системи дії - індивідуального або колективного - модифікувати своє ставлення до ситуації або оточенню у бажаному напрямку.

Р.Мертон, погоджуючись із цими положеннями, вносить свої доповнення. Повна функціональна єдність суспільства зазвичай суперечить фактам; соціолог повинен дослідити ступінь реальної інтегрованості суспільства. Соціальні явища можуть мати різні наслідки — сприяти інтеграції суспільства чи порушувати її; це виявить конкретний аналіз. Потреба певних функцій ставить проблему необхідності соціальних інститутів, які мають забезпечувати розподіл цих функцій і не допускати їхнього змішування чи невиправдану концентрацію. Соціолог також має чітко розрізняти мотиви й функції, шукати і досліджувати не лише очевидні, а й приховані, неусвідомлені функції та їхні віддалені наслідки. У цілому завданням соціології є пояснення соціальної організації і поведінки людей з незацікавленого погляду спостерігача через копіткий і ретельний аналіз.

Основними складовими теорій структурно-функціонального аналізу є:

- розгляд суспільства як системи взаємопов'язаних структур, що складають його й утворюють єдине ціле; всі елементи системи залежні один від одного в силу різних виконуваних ними функцій;
- розуміння соціальних інститутів (держави, церкви, профспілок тощо) не так як самостійних утворень, як частин соціальної системи, що впливають на функціонування всього суспільства;
- визнання індивіда (діючої особистості) як основного елемента системи; він входить до соціальної структури суспільства через виконувану ним соціальну роль;
- твердження, що суспільне життя залежить від солідарності, засновується на взаємодії та співробітництві діючих у ньому індивідів;
- положення про те, що в основі соціального життя лежать норми й цінності; воно включає певні обов'язки людей і необхідність соціального контролю;
- висновки, що соціальні системи є інтегрованими і тяжіють до стабільності; дисфункції у суспільстві — це ненормальний, патологічний стан, який слід змінювати на краще; велику роль у цьому відіграє соціологія, бо саме вона здатна виявляти соціальні відхилення і попереджати про них відповідні соціальні інститути.

Теорія конфлікту, або конфліктологічна парадигма

Чарлз Райт Міллс (1916—1962)

Льюїс Козер (1913—2003)

Ральф Дарендорфа (1929 - 2009)

основними рисами конфліктологічної парадигми є
визнання, що:

- соціальні системи “розривають” суперечності;
  - соціальні системи прагнуть до змін;
  - в основі соціального життя лежать непримиренні інтереси, тому конфлікт є постійним, органічним внутрішнім станом кожної соціальної системи;
  - соціальні конфлікти мають радше позитивне значення для суспільства, оскільки сприяють його адаптації до змін, появі нового й прогресу в кінцевому підсумку;
  - соціальні конфлікти вимагають соціального контролю з метою запобігання соціальним вибухам і повної руйнації соціальної системи;
- соціологія посідає провідне місце у профілактиці конфліктів та їх оптимальному розв'язанні

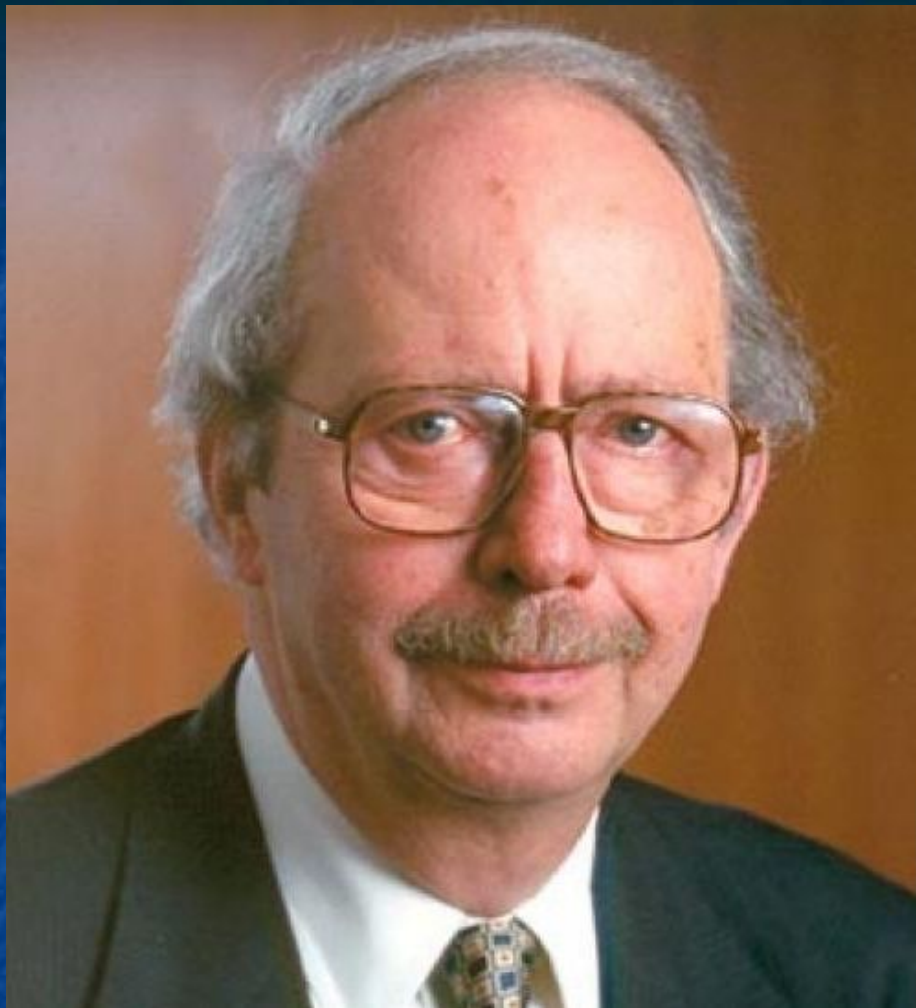
Л. Козер

Прихильники теорій соціального конфлікту не згодні з твердженнями, що нерівність — природний спосіб забезпечення виживання суспільства. Вони не тільки вказують на недоліки теорій функціоналізму (хіба справедливо, наприклад, що торговець жуйкою заробляє більше, ніж люди, які навчають його дітей?) але й стверджують, що функціоналізм — не більше, німе спроба виправдати статус. Нерівність є результатом становища, за якого люди, які контролюють суспільні цінності (багатство і владу), мають змогу здобувати для себе вигоди.

Американський соціолог **Л. Козер** (1913 – 2003рр.) вважає, що в кожному суспільстві існують певні елементи напруження і потенційного соціального конфлікту, який є найважливішим компонентом соціальної взаємодії і сприяє руйнуванню чи зміцненню соціальних зв'язків.

Якщо у **ригідних** (закритих) суспільствах соціальні конфлікти поділяють суспільство на дві «ворожі» групи або два «ворожі» класи, підривають основи колективної «злагоди», загрожують руйнуванням соціальних зв'язків і суспільної системи через революційне насильство, то у **«плюралістичних»** (відкритих) суспільствах вони знаходять своє вирішення, а соціальні інститути оберігають суспільну злагоду. Цінність конфліктів полягає в тому, що вони запобігають окостенінню соціальної системи, відкривають шлях інноваціям, тобто впровадженню нових форм організації праці та управління, що охоплюють не тільки окремі підприємства, а й їх сукупність, галузі.

Ральф Дарендорф

Німецький соціолог **Ральф Дарендорф** (1929 -2009рр.), називаючи свою соціологічну концепцію «**теорією конфлікту**», протиставляє її як марксистській теорії класів, так і концепціям соціальної злагоди. **Соціальний конфлікт** він вважає наслідком опору відносинам панування і підкорення. **Придушення соціального конфлікту**, за Дарендорфом, призводить до його загострення, а «**раціональна регуляція**» — до «контрольованої еволюції». Хоча причини для конфліктів завжди існують, ліберальне суспільство може владнати їх на рівні конкуренції між індивідами, групами, класами. **Теорії соціального конфлікту**, визнаючи конфлікт одним з головних рушіїв соціального прогресу, одночасно розглядають явища, які характеризуються поняттями «злагода», «стабільність», «порядок», «спокій». При цьому злагода вважається нормальним станом суспільства, конфлікт — тимчасовим.

Інтерпретативні парадигми сучасної соціології

1. Символічний інтеракціонізм (від англ. interaction — взаємодія)

Джорджа Міда (1863—1931)

Дж.Мід та його учні вважають центральною категорією «соціальний процес», або «соціальний акт», який ототожнюється з безперервною, постійною зміною і розвитком. Змістом соціальних процесів є взаємодія індивідів у групі та суспільстві. Все інше, що існує у соціальному просторі, є наслідком соціального процесу взаємодії — і соціальний світ, тобто суспільство в цілому, і середовище соціальної діяльності, і сам індивід.

Взаємодія, або діалог, відбувається за допомогою символів (жесту, мови). У процесі взаємодії здійснюється не лише обмін діями, соціальними ролями та інформацією, а й становлення індивіда, повністю зумовленого соціальними функціями. Тому прагнення Дж.Міда подолати протиставлення людини й суспільства призводить у кінцевому підсумку до абсолютизації останнього і перетворення конкретної людини на вторинну, похідну від соціальної дії істоту. Свободу Дж.Мід розуміє лише як можливість людини обирати ті соціальні ролі, які вона виконує.

Герберт Блумер (1900—1987). Він входить в історію соціологічної думки як представник гуманістично орієнтованої, розуміючої соціології, різко виступає проти однобічності та обмеженості структурного функціоналізму з його загостреною увагою на статичності соціальної структури й конфліктної парадигми з її акцентом на суперечливості суспільства, людей і груп, що його складають. Як і Дж.Мід, Г. Блумер поділяє взаємодію на символічну (притаманну лише людині, яка використовує жести й мову) та несимволічну (притаманну всьому живому, окрім людини).

Людина-діяч для Г.Блумера стає основною соціологічною категорією.

Він формулює основні положення символічного інтеракціонізму в такому вигляді:

— Люди діють щодо речей на підставі смислів (meanings), якими вони наділені. Наприклад, папір на столі є тим, на чому людина може записати свої думки, яблуко — тим, що людина може з'їсти. Кожна людська дія характеризується врахуванням специфічного сенсу відповідних речей.

— Сенс будь-якої речі, що потрапляє у поле зору людини, виникає із взаємодії, у яку ця людина вступає з іншою. Сенс не належить речам самим по собі і не є здатністю судження якого-небудь суб'єкта: сенс виникає у процесі взаємодії і вписується в неї, тому за природою цей сенс є соціальним феноменом.

Звідси Г.Блумер виводить завдання соціології. Вони полягають у:

- дослідженні способів інтерпретації людьми (тобто тлумачення, пояснення) сенсу речей;
- інтерпретації ситуацій, що виникають у процесі людської взаємодії;
- дослідженні колективної дії.

2.Феноменологічна соціологія

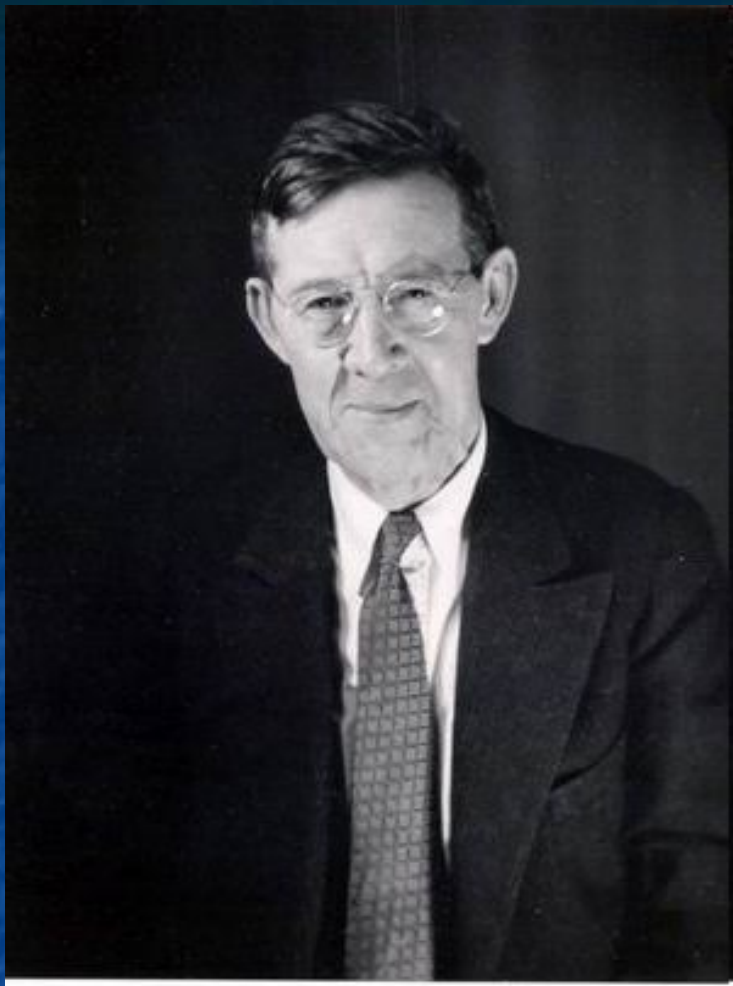
Суспільство у цій концепції — це явище, яке постійно створюється й відтворюється у процесі духовної взаємодії людей.

Найвагомішу роль у виникненні феноменологічної соціології відіграє австрійський, а згодом американський соціолог **Альфред Шюц** (1899—1959)

Соціальний світ, згідно з думками А.Шюца, є світом, створеним смислом (сенсом), оскільки соціальним явищам притаманний певний сенс. Люди ще до появи соціології або іншої суспільствознавчої науки розчленували й осмислили цей світ із наміром визначитися у ньому і діяти згідно з ним. Соціальний світ — це повсякденний світ, який переживається й тлумачиться діючими в ньому людьми як світ сенсів. Сенси, або сенси, за А.Шюцем, — це типові уявлення людей про об'єкти цього світу. Тому, починаючи діяти, людина обирає для себе якийсь один типовий «рецепт» досягнення своєї мети, орієнтуючись при цьому на іншу людину й очікуючи від неї типової реакції відповідно до загальноприйнятої логіки «здорового глузду». Так на базі індивідуальних, суб'єктивних мотивів будується ланцюг типових людських взаємодій. Тому завданням соціології є відкриття й систематизація загальних принципів організації повсякденного життя людей. Людська ж суб'єктивність найповніше реалізується саме у повсякденному світі; соціологу слід зрозуміти процес становлення соціальних феноменів на основі суб'єктивного досвіду індивідів.

Основними принципами феноменологічного підходу до розуміння й пояснення соціальної реальності є такі положення:

- соціальна реальність — це існуючий до нас інтерсуб'єктивний світ;
- люди можуть долучитися до цього світу лише шляхом накопичення власного досвіду взаємодії з оточенням. Головну роль у цьому відіграє виховання у сім'ї та навчання у школі;
- таке долучення дозволяє ставити перед собою реальні цілі та досягати їх;
- тому соціальна дія — це продумана, осмислена і спланована поведінка людини в її духовній взаємодії з іншими людьми

Самостійною парадигмою в історії соціологічної думки виступає **інтегральна соціологія** російського, а згодом американського соціолога **Пітіріма Сорокіна** (1889-1968). Дослідники вважають, що **творчість Сорокіна** — якісно новий етап у розвитку соціологічної науки, який можна порівняти з революцією Коперніка у галузі природознавства. **Його інтегральна (від лат. integer — цілий) об'єднуюча соціологія** охоплює всі соціологічні аспекти культури в її найширшому вияві.

Суспільство Сорокін визначає як сукупність людей, які перебувають у процесі спілкування і взаємодіють в одному соціокультурному просторі. **Взаємодія**, згідно з його вченням, — це найпростіша модель соціального явища, її елементами виступають індивіди, акти (дії) і провідники спілкування (символи інтеракції), тобто мова, писемність, музика, мистецтво, гроші тощо.

Все суспільне життя і всі соціальні процеси, на його думку, можуть розглядатися як явища й процеси взаємодії двох або більше індивідів. І навпаки, комбінація різних індивідуальних чи групових взаємодій може відтворити будь-який, навіть найскладніший суспільний процес, соціальну подію, починаючи від захоплення танго і закінчуючи світовою війною та революцією. Сорокін вирізняє різні типи взаємодії і формулює **завдання соціології**: вона повинна досліджувати соціальні явища, які можна спостерігати, тобто поведінку людей, які взаємодіють і живуть у середовищі **«собі подібних»**.

Інтегральна соціологія російського, а згодом американського соціолога Пилипира Сорокіна (1889—1968)

Окремими проблемами для соціології, у розроблення яких П.Сорокін вносить свою вагому частку, є:

- проблема реформ і революцій, у розв'язанні якої П.Сорокін обстоює позицію поступового реформування суспільства;
- проблема соціальної рівності, яку він відмовляється розуміти абстрактно чи в дусі марксизму;
- проблема соціальної стратифікації (від лат. *stratum* — прошарок); згідно з П.Сорокіним, суспільство поділяється не на класи-антагоністи, а на страти, групи, що складають різноманітну соціальну структуру суспільства;
- проблема соціальної мобільності (від лат. *mobilis* — рухомий), яку П. Сорокін вирішує через визнання рухомості меж страт і можливості людей вільно пересуватися з однієї страти до іншої, вертикально (з нижчої страти до вищої чи навпаки) та горизонтально (з однієї страти до іншої, розміщеної поряд); відкрите демократичне суспільство з рівними правами і шансами для всіх громадян — це суспільство інтенсивної соціальної мобільності; його гаслом згодом стає вислів: «У США і швець може стати президентом».

Однак найважливішою складовою творчого доробку П.Сорокіна є, безумовно, його **теорія соціокультурної динаміки**. Соціокультурна реальність, як нескінченна різноманітність, охоплює всі можливі прояви соціальної діяльності людини і складається із соціокультурних феноменів різних рівнів. Найвищий з них — соціокультурна суперсистема; системи нижчого рівня — мова, етика, релігія, мистецтво, наука. Історія для П.Сорокіна — процес закономірних змін всередині соціокультурних систем та наступної заміни однієї суперсистеми іншою. Такий перехід супроводжується радикальною трансформацією соціальних інститутів, норм і цінностей, що знаходить свій прояв у соціальних і культурних кризах, революціях та війнах.

Емпірична соціологія

Головні риси емпіричної соціології такі:

- ототожнення наукової соціології з емпіричними дослідженнями;
- вимога звільнення соціології від оціночних суджень і перетворення її на ціннісно нейтральну соціальну науку, яка інформує зацікавлені системи про реальний стан суспільства, уникаючи його оцінок;
- з'ясування істинності наукового пізнання лише на основі емпіричних процедур, таких, як опитування, анкетування, інтерв'ювання, експеримент, спостереження, математичні та статистичні методи;
- визнання всього, що існує, підвладним соціологічному поясненню і соціальному управлінню.

У своєму розвитку емпірична соціологія проходить кілька етапів, її історичне коріння у працях Е.Дюркгайма й А.Смолла; останній ще 1895 р. висловлює ідею про необхідність прикладних досліджень в американській соціології. Саме відтоді фахівці починають вирізняти перший етап, чи ранню фазу (1885—1920) в розвитку емпіричної соціології з її інтересом до конфліктів і соціальних реформ.

Другий етап, чи фаза (1920—1950), пов'язаний з поширенням конкретно-соціологічних досліджень, початок яким поклали представники Чиказької школи.

Вільям Томас (1863—1947) і Флоріан Знанецький (1882—1958) у 1918—1920 рр. видають свою знамениту працю «Польський селянин в Європі та Америці»

Наступний крок у розвитку емпіричної соціології в межах Чиказької школи роблять американські соціологи Роберт Парк (1864—1944) і Ернст Берджес (1886—1966), які спрямовують свої дослідження на розв'язання проблем міста. За допомогою картографування міста Чикаґо вони поділяють його на 75 зон і досліджують зміни у співвідношенні сил між соціальними групами, котрі до них входять.

З 1950-х рр. лідерство у розвитку емпіричної соціології переходить до Колумбійського та Гарвардського університетів, що започатковує новий, третій етап. Соціологи Колумбійського університету основну увагу зосереджують на відкритті універсальних закономірностей поведінки людини в соціальній організації, з'ясуванні механізмів збереження стабільності соціальних систем, структури соціальної взаємодії між людьми і ролі особистості тощо.

Паралельно в Гарварді розробляється індустріальна соціологія і доктрина «людських взаємин». Головне місце у розвитку індустріальної соціології та соціології управління посідають широко відомі нині «хоторнські експерименти» Елтона Мейо (1880—1949) та його учнів. Ці експерименти проводилися на конкретному виробництві у «Вестерн Електрик Компані». Їхнім основним завданням було відшукати додаткові фактори ефективності виробництва. З'ясувалося, що умови праці (тобто освітлення робочих місць, температура й вологість повітря у виробничих приміщеннях, кількість перерв на відпочинок тощо) відіграють незначну роль; основний вплив на продуктивність праці мають людські стосунки. У цих умовах, за рекомендаціями соціологів, керівники виробництва повинні більше орієнтуватися на людей, аніж на виробничий процес сам по собі.

Теорія постіндустріального суспільства та постмодернізм

Основою концепції постіндустріального суспільства є оцінка нового соціуму останньої чверті ХХ ст. як такого, що докорінним чином відрізняється від суспільств, які існували до нього протягом всієї історії людства. 1973 р. побачила світ книжка Д.Белла «Постіндустріальне суспільство, яке наближається». Він, власне, вперше й вирізнув три великі епохи людської історії та обґрунтував існування доіндустріального (аграрного, традиційного), індустріального та постіндустріального станів. Ці стадії людського розвитку в працях інших соціологів ще були названі «премодерністським, модерністським та постмодерністським станами» (С. Крук, С.Леш) або «першою, другою і третьою хвилями цивілізації» (О. Тоффлер).

Постмодернізм визначається як динамічно рухливий (залежно від національного контексту) комплекс уявлень, для якого найкращими відповідниками є поняття певної ментальності, особливого погляду на світ, специфічного способу світосприйняття, світовідчуття й оцінки суспільства та людини в ньому, сучасного відчуття духу своєї епохи — епохи кінця ХХ — початку ХХІ ст.

Поняття «ментальність» краще відповідає ускладненій структурі внутрішнього світу особи, ніж поняття «стиль мислення» через те, що в перше поняття входить так зване «позасвідоме», яке є важливішою складовою і прикметою постмодернізму. Всередині цього комплексу ментальності, суперечливого і постійно змінюваного, все ж можливо віднайти певні складові компоненти, які й стають предметом дослідження соціології:

1. Насамперед це суперечлива сукупність відчуттів і уявлень про світ у цілому, які стали реакцією на нову ситуацію у природничих науках 70—80-х років ХХ ст. Учені-природознавці дедалі більше переконувалися, що багато природних явищ принципово не піддаються точному статистичному обліку і, відповідно, прогнозуванню можливих змін.

Найхарактернішими прикладами такої непередбачуваності є погода (хаотична в принципі й така, що легко спростовує всі метеорологічні прогнози), феномен турбулентності в повітряних і водяних течіях, броунівський рух частинок і навіть Сонячна система як така (1987 р. вийшла друком книжка Дж.Віздома «Хаотична поведінка в Сонячній системі»). Як відображення таких явищ, у добу постмодерну виникає й спеціальний напрям думок, оформлений Ж.Баландье у вигляді хаології, тобто нової дисципліни про принципову хаотичність світу. Останній почав розглядатись як хаос, позбавлений причинно-наслідкових зв'язків і ціннісних орієнтирів. З'являється так звана постмодерна чутливість з її відчуттям хаотичного світу, з кризою віри в усі цінності, які будь-коли існували.

2. Наслідком стає переосмислення науки в її традиційному розумінні.

Основними складниками такого нового бачення і відчуття світу в науці вважають наступне.

2.1. Укорінення недовіри до всіх «метаоповідань» (або «метанаративів»), тобто до всіх традиційних систем пояснення світу, до будь-яких позитивних знань, та їх заміна, внаслідок роздроблення «великих історій» природничих і гуманітарних наук, множинністю простих, локальних, дрібних «історій-оповідань». Світ стає доступним і відкривається для людини лише у вигляді таких маленьких оповідань про нього.

Тому весь світ для постмодерніста — це один нескінченний безмежний текст (Ж.Дерріда), або космічна бібліотека (В.Лейч), або енциклопедичний словник (У.Еко). Відповідно будь-яка спроба сконструювати модель світу позбавлена сенсу. Якщо ж така модель колись і буде створена, то лише за умови рівної ймовірності та рівноцінності всіх її конструктивних елементів. Таке бачення дістало назву «децентрації», або вимоги відмови від усіх можливих спроб зорганізувати наше знання довкола єдиного центру.

2.2. Децентрація (вираз Ж.Дерріда) також означає руйнацію одного з основоположних принципів модерної європейської культурної свідомості — принципу центризму. Останній пронизував усі сфери розумової діяльності європейської людини: у філософії та психології він призводив до раціоцентризму з його культом розуму; в культурології — до європоцентризму і нехтування всіма іншими, неєвропейськими формами культури; в історії він проявлявся у футуроцентризмі з його впевненістю у більшій прогресивності сучасності порівняно з минулим тощо. Усі ці «центризми» Ж.Дерріда зводить до одного узагальненого поняття «логоцентризму», або, іншими словами, «імперіалізму розуму», і закликає до безжальної боротьби з ними. Старий принцип раціональності з його суворою логікою та науковістю має бути переможений принципом ірраціональності, інтуїтивно-поетичним мисленням, глибоко емоційною, внутрішньо відчутною реакцією сучасної людини на навколишній хаотичний, невизначений, нестабільний, суперечливий, фрагментарний, випадковий світ.

2.3. Негація будь-яких спроб раціонального обґрунтування феноменів дійсності з необхідністю означає панування принципу «методологічного сумніву» щодо всіх «позитивних» істин, установок та переконань, а також принципу релятивізму, тобто відносності всіх знань. Невизначеність світу відбивається на невизначеності в науках, коли нема чого сказати про кінцеві істини. Тобто під питанням опиняється сама проблема істини, що втілюється у вислові «істина незбагненна», у переконанні, що існує лише перехід від однієї істини до іншої. Отже, традиційне поняття істини в сучасних умовах розсипається і втрачає свою цілісність, натомість набуває плюралістичного (множинного) характеру. Тому постмодерн (постмодерніті) є станом радикальної плюральності, а постмодернізм — його основною концепцією. Своєю чергою, це означає заперечення об'єктивності (і навіть нейтральності) знання; за М.Фуко, воно завжди є продуктом владних відносин.

3 Наступною складовою постмодернізму є сукупність уявлень про суспільство та його розвиток.

3.1. Насамперед постмодернізмом заперечується ідея еволюції та соціального прогресу і натомість висувається теза про дискретність історії. Замість довгого ланцюга неперервного історичного розвитку за висхідною історія розглядається як певний дисконтинуїтет (за висловом того самого М.Фуко), або постійні розриви неперервності. Ці постійні розриви усвідомлюються як відсутність закономірності, а історія стає сферою дії позасвідомого в усіх його іпостасях (колективного, індивідуального, культурного, політичного, соціального тощо). Якщо ж прогрес і допускається, постмодерністи проповідують ідею його зростаючої плюралістичності, багатоваріантності, чергування прогресу і регресу тощо (А.Геллер, Ф.Фехер; С.Леш, Дж.Юррі).

3.2. Сучасний стан суспільства називають «мутопією» (від лат. mutare — змінювати і давньогрецького topos — місце), тобто він становить собою постійну мінливість, здатність до мутацій. Термін «мутопія» запроваджений угоро-американським вченим І.Чічері-Ронай і означає перетворення суспільства на спільноти споконвічних кочівників-номадів, відірваних від материнського ґрунту, корінь етнічності тощо.

Іншою

назвою для людей, що живуть у такій мутопії, є запропонований Д.Гарвей вираз «покоління кіборгів». Кіборги формуються внаслідок процесу зрощування людини у своєму побуті з сучасною «хайтек» (або високою технологією). Сформувався й сучасний специфічний модус життя таких людей з притаманною йому нестримною гонитвою за новаціями техногенної цивілізації та цілковитим браком моральних орієнтирів. Логічним вислідом такого умонастрою є прагнення позбутися історії та пов'язаного з нею комплексу відчуттів і уявлень традиційної культури як непотребу: почуття відповідальності, емоційних зв'язків, національного самовизначення, усієї традиційної системи авторитетів.

4. Однак насправді центральним пунктом концепції постмодернізму є сукупність яскраво нових уявлень про сучасну (або постсучасну, якщо дотримуватися термінології постмодернізму) людину. Постмодерністська доктрина вперше в історії соціологічної думки зосередила увагу на комплексній проблемі людини в сучасному зміненому світі та на питаннях інтерперсональної (тобто міжособистісної) взаємодії, які в сучасних умовах набувають дедалі більшого значення. Ці уявлення, втім, не є притаманними всім постмодерністам. Виразно проявляється існування двох підходів до розуміння й відчуття людини.

4.1.1. Для одних постмодерністів нова ситуація людини отримує означення «смерть суб'єкта», коли мається на увазі просвітницька й позитивістська за характером людина доби модерніті (або індустріального суспільства). Такий індивід, людина з її раціоналізмом, обожненням науки й техніки, вірою у безмежний прогрес людства, з цілісною системою цінностей та моральних принципів поступово зникає, вмирає. Його місце заступає так званий децентрований суб'єкт (за виразом Ж.Лакана), або дивід. «Децентрований суб'єкт» означає нове створіння техногенної цивілізації з розщепленою свідомістю, прогресуючим зменшенням питомої ваги раціональних складників і відповідно збільшенням значення позасвідомих складників його внутрішнього світу. Постмодерна епоха призводить до появи істоти фрагментованої, розірваної, позбавленої цілісності, яка здатна неодноразово ділитися, утворюючи щораз найпримхливіші комбінації різноманітних станів і характеристик, — тобто до появи дивіда (подільного). Тому для цієї групи постмодерністів суб'єкт та індивід справді вмирають і народжується глибоко нещасна сучасна людина, загублена в холодному і жорстокому всесвіті, у суспільстві «кривавої повсякденності», позбавленому пам'яті та мрії.

4.1.2. Провідним сюжетом в описах такої сучасної людини є суперечлива ідентичність особи. Раніше вважалося, що людина переживає почуття неперервної самототожності з цілісним образом свого «Я», в його нероздільній єдності зі всіма соціальними зв'язками (Е.Еріксон). Тепер ідентичність розуміється як почуття перервної самототожності, іншої в кожний інший момент, до того ж внутрішньо дискретної, де співіснують «Я» та «Інший» (таку ситуацію описує П.Рікер у книжці 1990 р. «Сам як інший»). Поява і закріплення в ідентичності людини певного «Іншого» є проявом дивідності особи та амбівалентності (або двоїстості, суперечливості) її духовного світу. Інколи стосовно такої особи вживається термін «фрагментований суб'єкт», в якого немає фіксованих, стабільних, незмінних характеристик. Ж.Лакан з цього приводу пише, що «Я» людини ніколи не може бути визначене, бо воно завжди в пошуках самого себе і здатне бути представленим лише через «Іншого».

4.2. Інша група постмодерністів наполягає на безболісному переживанні людиною своєї сучасності та на досить легкому пристосуванні особи до неї. Для сучасної (або постсучасної) людини, на їхню думку, характерними є більша стурбованість якістю життя (включно з умовами праці), прагнення досягти успіху в соціальному плані, але найбільше — потреба захистити цінності індивідуального, приватного життя, індивідуальне право на автономність, невтручання суспільства у справи конкретної людини, право на щастя. Для такої сучасної людини притаманна нетерпимість до будь-яких проявів приниження гідності особи.

ІСТОРИЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА
РОЗВИТКУ СОЦІОЛОГІЇ В
УКРАЇНІ

Витоки української протосоціології

ПРОТОСОЦІОЛОГІЯ

**Хронологічний проміжок від часів Київської
Русі
до середини XIX століття**

**Протосоціологія
епохи
становлення,
розвитку та розпаду
Київської Русі**

**Протосоціологіч
не
знання
козацької доби**

**Протосоціологія
доби
відродження
України**

Елементи соціологічної думки в період Київської Русі містяться у працях найдавніших українських мислителів:

КНЯЗЬ ВОЛОДИМИР МОНОМАХ

“ Повчання дітям ”

- праведне життя;
- справедливий соціальний устрій;
- закликає долати міжусобиці заради єдності землі Руської;
- закликає до громадянського миру

Ченець Києво-Печерського монастиря Нестор

“ ПОВІСТЬ МИНУЛИХ ЛІТ ”

*Виразив головну ідею,
яка полягала в
обстоюванні
єдності Руської землі
та політичної
незалежності*

КОЗАЦТВО

Проміжна верства між шляхтою і селянством.
ОСОБЛИВІСТЬ: не будучи державою, фактично існувала як унікальна державно-правова система, суб'єктом якої було козацтво

Пов'язані перші переписи населення в Україні, формування козацьких реєстрів, створення війська реєстрових козаків

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ

(бл. 1550-1620-
і рр.)

В його писаннях стали центральними життя українського народу і боротьба в умовах національного, соціального й релігійного гніту.

обґрунтува

в

*вимоги свободи, рівності,
справедливості у сфері духа.*

*Поклав їх в основу життєдіяльності,
громадського життя людини і народу.*

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА

ТЕОРІЯ ТРЬОХ СВІТІВ

ТЕОРІЯ ТРЬОХ СВІТІВ:

- макрокосмос,
  - мікрокосмос,
  - символічний світ Біблії;
-
- спробував розкрити сутність людини, справедливого суспільства, де праця за “сродністю”, за покликанням робить людину щасливою, і досягнення цього блага створює основи блага загального – суспільного,

Григор. о^о С.

1722-17

94

УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ДЖЕРЕЛО СОЦІОЛОГІЇ

*Народні казки, приказки,
перекази, традиційні народні
звичаї чітко окреслюють витoki
людських взаємовідносин,
розвиток родинного і родового
устрою, силу спільноти.*

Опрацювали фольклорні матеріали до генетичної соціології:

І. Франко

М. Драгоманов

М. Сумцов

Ф. Вовк

В.

Щербаківський

П. Єфименко

В. Дашкевич

ПОЧАТКИ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІОЛОГІЇ

виникнення
соціології
як окремої науки

Розпочинає
тися
за існування
та
інституційні
аспекти
соціології на
Заході

є
породжує

Певні способи
бачення й моделі
соціальної
реальності

Нові підходи,
способи
вирішення
й засоби реалізації
соціальних цілей,
інтересів і
потреб

УКРАЇНСЬКА СОЦІОЛОГІЯ

ЖЕНЕВСЬКИЙ ГУРТОК УКРАЇНСЬКИХ СОЦІОЛОГІВ

80-ті роки XIX
століття

М.
Драгоман
ов

С.
Подолінсь
кий

Ф. Вовк

Часопис "ГРОМАДА" (5 томів за 1878-1882рр.)

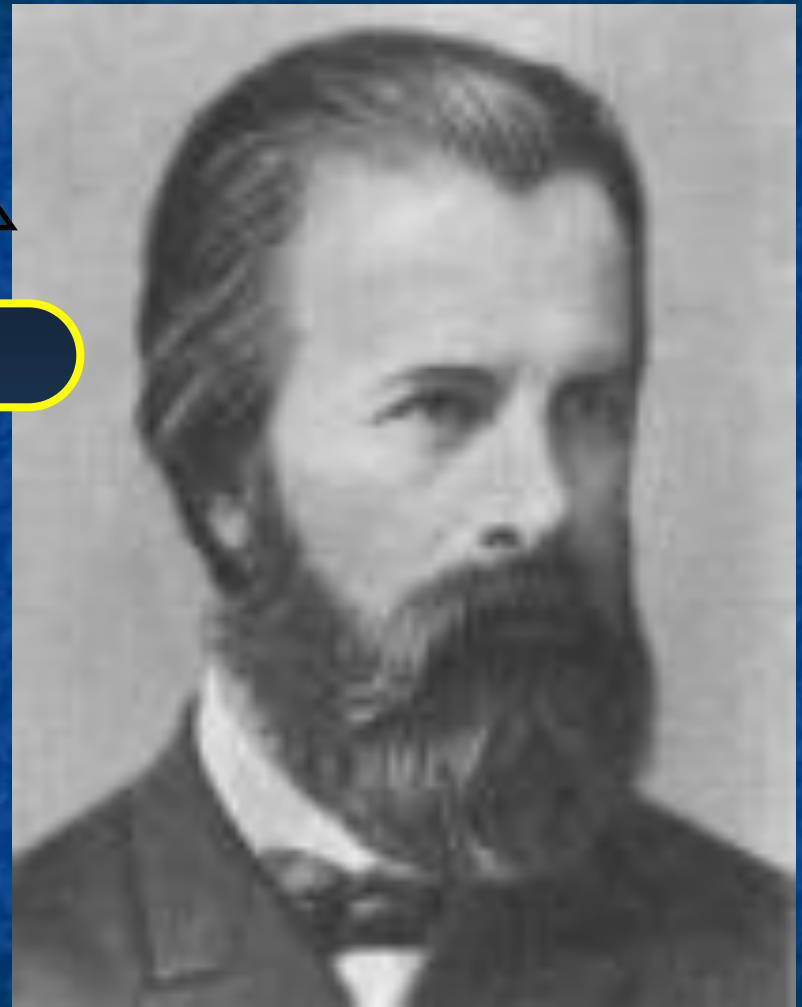
*М.
Драгоман*

ов

(1841-1895)

*Розглядав соціологію як науку
про суспільство,
закликаючи українських
дослідників використовувати ідеї
та принципи західної
соціологічної думки.*

*Відстоює ідею прогресу, яка
проявляється у скасуванні неволі,
здобуття рівних конституційних
прав.*

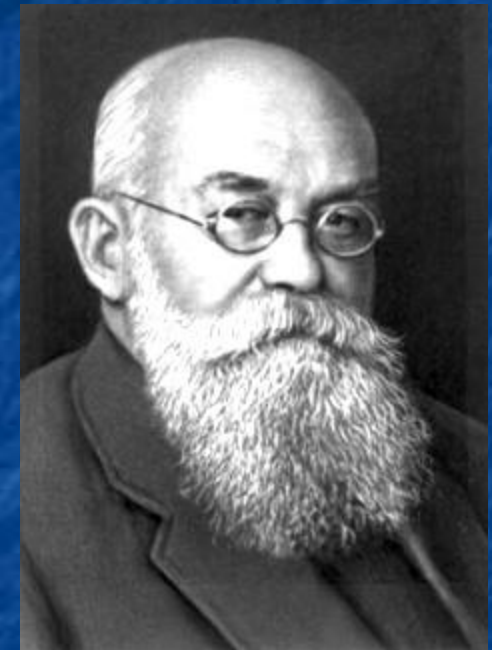
*М.
Ковалевсь
кий*

(1851-1916)

Обстоює утвердження двох напрямків, гармонійне поєднання яких може забезпечити щасливий розвиток суспільства. Індивід не може бути принесений в жертву родині, роду, державі, але його діяльність має бути узгодженою з діяльністю інших, рівних йому одиниць і спільнот; їхні спільні зусилля мають бути скеровані на забезпечення загального блага.

*М.
Грушевськ
ий*

(1866-1934)

*Чітко окреслює власний аспект
у розумінні розвитку людства,
висловлюючи сумнів у правомірності*

як

*позитивістських, так і суто
психологістських підходів і поглядів
на природу соціальної еволюції.*

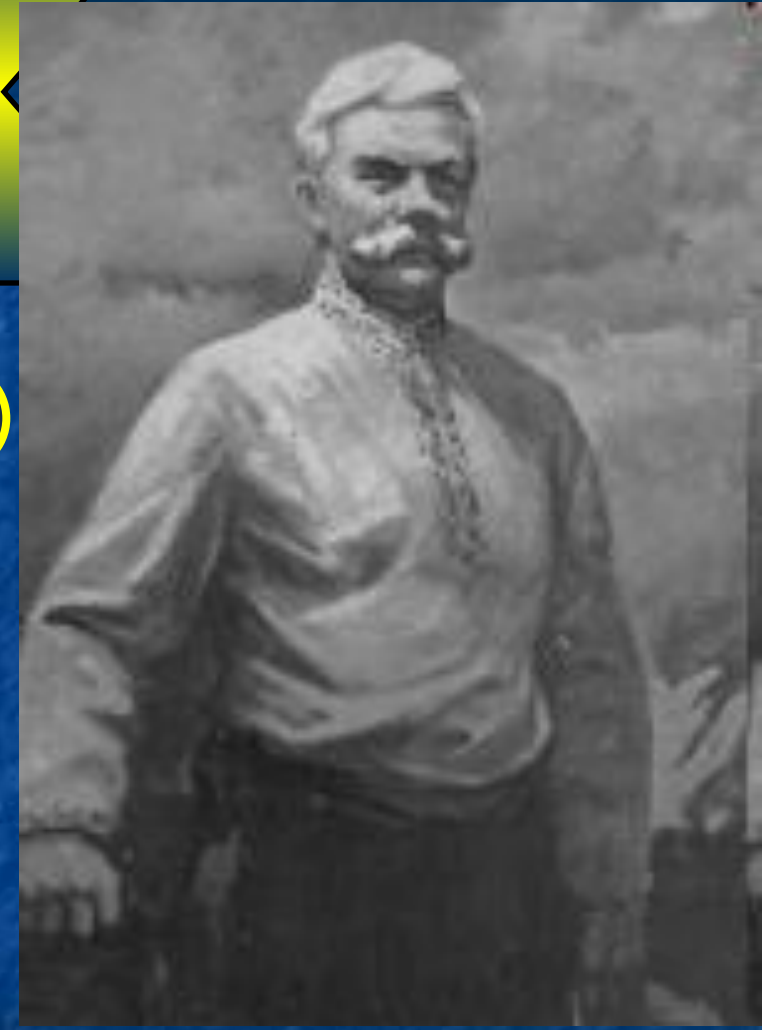
Основна ідея: протистояння і

змагання

*протилежних прагнень до
колективізму з одного боку,
та індивідуальної самодостатності*

Микита Шаповал

(1882-1932 рр.)

- вводить поняття “українське суспільство” і стверджує, що воно стане таким тільки тоді, коли будуть створені українські політичні партії...
- трактує суспільство як організацію співробітництва людей щодо здобуття і розподілу життєвих засобів для задоволення своїх потреб.

Розвиток української соціології у ХІХ- на початку ХХ ст.

ПРОБЛЕМИ:

- 1. Пошук власної автентичності.*
- 2. Розробка своєї методологічної бази, концептуальної схеми та відповідного понятійно – категоріального апарату*

Відомі діячі того часу:

М. Шаповал
А. Симиренко
В. Танчер
С. Рінецький
В. Нагірний...

ТРИ ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

*клопітка реконструкція власної перерваної протосоціологічної традиції
(повернення до нового життя праць українських
соціологів, невідомих, призабутих чи заборонених);*

*вивчення і пересадження на рідний ґрунт багатьох світових
соціологічних традицій, прищеплення ідей різноманітних
шкіл і напрямів, здатність включатися у світовий полілог;*

*максимальне використання унікальних обставин перебування
у “живій лабораторії”, утвердження у розробці теорій
та концепцій соціальних трансформацій у країні, які
утворилися на уламках колишнього Радянського Союзу, до яких
належить Україна*